

Межрегиональная общественная организация
Информационно-образовательная
Сеть коренных народов «Льюоравэтлян»

Кижиние тап-эриктериние Текши Декларациязы

*Генеральный Ассамблея 1948 жылдые
јаеар айыные
10-чы кининде жараткан*

Москва
Издательство «Права человека»
2009

Издано при финансовой поддержке
Управления Верховного комиссара ООН по правам человека

Издание является некоммерческим и распространяется бесплатно

Художник
Д. Данильченко

Кижиние тап-эриктериние Текши Декларациязы
(Всеобщая декларация прав человека). Перевод с русского на ал-
тайский. – М.: Права человека, 2009. – 14 с.

- © МОО «Льыоравэтльан», 2009
- © К.К. Пиянтинова, перевод, 2009
- © Издательство «Права человека»,
художественное оформление, 2009

Жартамал

Кижилик билезиние ончо турчыларыные жарамыкту, јакишы
јанын, онојдо ок тее-тай ла туура салбас тап-эриктерин
ајаруга алганы олоордые јайымыные, ак-чегиние ле текшилей
амыр-энчїние тїзїгїзи болот; кижиние тап-эригин керекке
албай, кыйа кїргїни шок-табаруларга экелгенин ајаруга алып,
оное улам кижиликтие агару кїн-табын ачындырат. Улуста
ачык сїстие јайымы болотон ло једикпес-тутактае ла кор-
корынае јайым јадын-јїрїмди тїзїгїни улустые ичкери јїтки-
мели деп јарлалган; кижиние тап-эриги јасактые јаеыла
кыйалтазы јогынае корулалары ајаруга алылар учурлу. Чо-
кымдап айтса, кижи кїмї базышка удур туруп чыгарыные
эп-аргазыла тузаланбазын; албатылар ортодогы најылык
колбулардые ізимин јїмїрїн ајаруга алып; онојдо ок Бирик-
тирилген Нациялардые калыктары бойыные Уставында ки-
жиние тїс тап-эригине бїдїмјизин јїмїгинин ајаруга алып,
їзеери кажы ла кижиние кижилик кїндї байлыгын ла эр ле
эпиши кижиние тее-тай тап-эриктї болорын ајаруга алып,
јайым айалгада социальный ичкери ізимди ле јадын-јїрїмние
айалгазын оедолторын јїмїр деп ийїлтеге келген; турчы-оро-
ондор Бириктирилген Нациялардые Организациязыла імї-јїмї
иштеери деп молјонгонын ајаруга алып, јїмїлти-болуш
ажыра текши тоомјыга ла кижиние тап-эриктерин ле тїс
јайымын буспас деп айдар керек; бу тап-эриктерди ле јай-
ымные текши учурын оедоорын ајаруга алганы, бу молјуны

їрїмде толо бїдїреринде сїрекей јаан учурлу болгоньын база ајаруга алып, Генеральный Ассамблея кижиние тап-эриктериние чындык Текиш Декларациязын їрїмге кийдиретен каруулу иш деп жарлап јат. Каруулу ишти бїдїрерге текиш калыктар, ороондор јилбиркеп їткшир учурлу. Кажы ла кижи, онойдо ок общественые кажы ла органы чындык, їрїмдик Декларацияны ајаруга алып, їредїние ле билгирдие шылтузьында бу тап-эриктерди ле јайымды тоорьына, јеткилдеерине болужьып-јїмїјирине амадазын. Онойдо ок калыктар ла ороондор ортодо иш ажьыра озочыл амадулу, текшилей јарамькту једимге једер. Ол каруулу ишти Бириктирилген Нациялардые Организациязыные турчы-ороондорьыные калыктары ортодо, онойдо ок олордые юрисдикциязындагы јерлердеги јуртап јаткан калыктары ортодо текшилей тооп, їрїмде кийдирерин јеткилдеер.

1-кы тизим

Ончо улус ак-јарыкка јайым ла тее-тай тап-эриктї туулат. Олор санаа-укаалу ла чек кїїн-тапту болуп бїткен ле бой-бойын карындаш кирези кїрїр лї јїрер учурлу.

2-чи тизим

Кажы ла кижиде чындык Декларацияла јарадылган ончо тап-эриктер ле јайым болор учурлу. Мында угы, бїдїминие їеи, бїдїми, тили, јаедаган јаеы, политикалык эмезе їскї кїрїми, угы-тїзи, социальный айалгазы, аргазы аайынча бир де аеылаш-ылгамал јок болор учурлу.

Ого їзеери кижиние јуртап јаткан јеринее камааны јогынае политикалык тап-эрик аайынча эмезе калыктар ортодогы учуры аайынча бир де аеыланыш-башкаланыш болбос учурлу.

Кижиние јаткан јери кемнее де камаанду, кемниие де корулында, бойын бойы башкарынбай да турган болзо эмезе бойыные (јеринде) суверенитединде кандый бир тудулу да болгоньынае камаанду болбос учурлу.

3-чи тизим

Кажы ла кижи јадын-їрїмге, јайымга ла таеынае бойына тийерге јарабас тап-эриктї.

4-чи тизим

Кем де јалчы эмезе албанду базынчык айалгада болбос учурлу; јалчыларды садарыные эмезе јалчыланарыные, базынарыные ончо бїдїми јарадылбай јат.

5-чи тизим

Кем де кандый да кыйынга эмезе оные учурын, тоомјызын тїјїрип турган кижи кїїни јок базынышка алдыртпас учурлу.

6-чы тизим

Кажы ла кижи, кайда да јїрзе, оные правосубъектозын тоорьына тап-эриктї.

7-чи тизим

Ончо улус јасактые алдында теп-тее, кандый ла ылгаш јогынае јасактые тее-тай корулына тап-эриктї. Ончо улус чындык Декларацияны бузуп турган кыйыкташтае тее-тай корулга тап-эриктї. Онойдо ок ондый кыйыкташка тектериштее база тап-эриктї.

8-чи тизим

Кажы ла кижы ого Конституцияла эмезе јасакла берилген тіс тап-эриктери бузулган тужында ийделі, тоомјылу эл јаргыларда тап-эриктерин једимді орныктырарга тап-эрикті.

9-чы тизим

Кемди де тууразынае олјолоорго, тударга эмезе сірерге јарабас.

10-чы тизим

Кажы ла кижы оные тап-эриктерин ле молјуларын чокымдарга, онойдо ок ого эдилген уголовный бурулаштые тізігизин чокымдаарга толо теє-тайга тайанып, оные кереги ачык-јарык айалгада кірілзин ле јаргы ак-чек, кемнеє де камаанду эмес чындык болзын деп тап-эрикті.

11-чи тизим

Кажы ла кижы шок-керек эткен деп бурулатса, оные бурузы јок деп ачык јаргыда јасактые ээжизиле јарталбаганча, ол ійдие туркунына коруланарына керекті ончо аргаларла јеткилделер деп тап-эрикті.

Кем де кандый бир керекти эткен эмезе нени де этпеген деп шылтакка тайанып, шок-керек эткен деп јаргылатпас учурлу. Шок-керекти эдер тужында национальный јасак эмезе калыктар ортодогы тап-эриктер аайынча шок керек деп чотолбогон болзо. Онойдо ок шок-керек эдилген ійді, болгодый кезедіге кірі, кату кезеді эдилбес.

12-чи тизим

Оные таеынае ла билелик јірімине тууразынае кем де киришпес учурлу. Онойдо ок кем де оные айыл-јуртына, корреспонденциязыные јажыдына эмезе оные ады-јолына, јірімине тууразынае кирижер учуры јок. Кажы ла кижы ондый табарудае, кирижеринеє коруланар јасакка тап-эрикті.

13-чи тизим

Кажы ла кижы кажы ла ороон кеминде јайым јірер ле јуртап јадарга јерди талдап алар аргалу.

Кажы ла кижы кандый ла ороонное јіре берер, ол тоодо бойыные, онойдо ок бойыные ороонына бурылар тап-эрикті.

14-чи тизим

Кажы ла кижы истежідеє улам іскі ороондо коруланар јерди бедиреер ле коруланар јерле тузаланар аргалу.

Бу тап-эрикле кандый истежі тужында тузаланарга јарабас. Качан чын ла политикалык эмес шок-кылык эмезе керектер Бириктирилген Націялардые Организациязыные амадуларына ла ээжилерине келишпей турза.

15-чи тизим

Кажы ла кижы гражданство алар тап-эрикті.

Кандый да кижиние гражданствозын эмезе гражданствозын кубултар тап-эригин ала- кінчі айрыырга јарабас.

16-чы тизим

Эр кемине жеткен эр ле эпши улус угы-тизинеэ эмезе жаедаган жаёынае камааны жогынае айыл-јурт тудуп, билелі болор тап-эрикті. Олор айыл-јуртгы тизіір, јуртаар ла айрылыжар ту-жында тее-тай тап-эрикле тузаланат.

Айыл-јурт тизіп јаткан эки јаны экілези јайым ла эпті-јіпті сіслі, кіінле биригер аргалу.

Биле общественные тизи, тизігизи, ол общественные ла государ- ственные јанынае корулашка тап-эрикті.

17-чи тизим

Кажы ла кижы алкы-јіжі таёынае ээленер, эмезе іскіліриле де кожо ээленер тап-эрикті.

Кемние де алкы-јіжізин тууразынае келип айрыырга јарабас.

18-чи тизим

Кажы ла кижы јайым кіін-санаага, ак-чекке ле кудай жаёына тап-эрикті; бу тап-эрикке бойыные кудай жаёын эмезе кірімин сольыры кирет, бойыные жаёын јайым жаедаары эмезе кірімин таёынае бойы, эмезе іскі улусла кожо жаедаары база кирет. Ку- дайлык чім-јае жаежыгуларды іткіреринде тап-эрикті.

19-чы тизим

Кажы ла кижы бойында јайым кірімді ле оны јайым чыгара айдар тап-эрикті. Ол тап-эрик аайынча бойыные кірیمинеэ јайым тудунар ла государственный гран-кыйузынае камааны жо-гынае јетірілерди ле кірім-санааларды кандый ла эп-сіме-лерле бедиреер, алар ла таркадар тап-эрикті.

20-чи тизим

Кажы ла кижы амыр-энчі јуундарга ла ассоциацияларга кирер јайым тап-эрикті.

Кемди де кандый бир ассоциацияга албан кічле кийдирилер аргазы јок.

21-чи тизим

Кажы ла кижы ороонды башкарарында чике эмезе јайым тал- дап алган чыгартулу улус ажыра туружар тап-эрикті.

Кажы ла кижы бойыные ороонында госслужбага тее-тай кирер тап-эрикті.

Башкаруные жаёыные тизігизинде эл-јонные кіін-табы болор учурлу; ол кіін-тап аёылу ійдие бажында ідіп турган ак-чек талдаштарда кірілер учурлу. Ол талдаштар текши ле тее-тай талдаачы тап-эрикле ідір учурлу. Јажытту інберишле эмезе јайым інберишти јеткилдеечи іскі ді бідімле іткірилзин.

22-чи тизим

Кажы ла кижы общественные турчызы, айдарда, ол социальный јеткилдешке, јайым ізімге тап-эрикті. Ол экономикалык, со- циальный ла культурный біліктерде национальный эп-арга- лар ла калыктар ортодо імі-јімі иш, онојдо ок кажы ла ороонные сайламазы ла аргалары ажыра ичкери ізір тап- эрикті.

23-чи тизим

Кажы ла кижиге ишке, ишти јайым талдаарына, иште ак-чек ле јарамыкту айалгага, иштеер јери јок айалгадае корулалар тап-эрикти.

Кажы ла кижиге кандый да кыйыкташ јогынае тее-тай иш учун тее-тай ишјадду болор тап-эрикти.

Кажы ла кижиге јолду кайралга тап-эрикти. Онызы кижиге керекти јадын-јиримге ле билезине јарамыкту јадынды јеткилдеер учурлу. Керек тужында, іскі ді социальный јеткилдешле ізеери јеткилделер.

Кажы ла кижиге профсоюзный биригени тизир ли профсоюз-тарга бойыные јилбилерин корыыр амадула кирер тап-эрикти.

24-чи тизим

Кажы ла кижиге амыраарга ла бош ийги тап-эрикти. Онойдо ок иштеер кинди керекти кеминде тузаланары ла тилип турган јаежыккан амыралта (отпуск) керегинде тап-эрик база кирет.

25-чи тизим

Кажы ла кижиге јиримдик кеми бийик болорына тап-эрикти. Курсак-тамагы, кийим-тудумы, айыл-јурты, медициналык јеткидежи, керекти сојеткидеш су-кадыкты, јадын-јиримди керекти кеминде, некелтелерге келиштире болор учурлу. Иш јок артса, оору-јобол болзо, кенек артса, јаеыскан артса, карыыр јажы јетсе эмезе оные бойынае камааны јок кич айалга боло берзе, кажы ла кижиге тап-эрикти.

Энелик ле оогош балдар аеылу болушта ла кичеemelге тап-эрик берет. Ончо балдар биледе, онойдо ок биледе эмес те ай-

алгада чыккан болзо, ончозы тее-тай социальный корулашла тузаланар учурлу.

26-чы тизим

Кажы ла кижиге іредіге тап-эрикти. Іреділик акча тилибизине болор учурлу. Анчада ла баштамы ла текши іреділик. Баштамы іреділик кыйалтазы јогынае болор учурлу. Технический ле профессиональный іреді ончозына јарамыкту болор учурлу. Кажы ла кижиге аргаларына тайанып, бийик іреді база ончозына јолду болор керек.

Іреділик кижиге ичкери ізимине ууламјылу болор учурлу. Кижиге тап-эригерине ле јайымыные тис ууламјыларын элбедерине ууландырылар учурлу. Іредіни калыктар ортодо тоомјыга, најылыкка, текши тил табарына јолду болор учурлу. Угы-тизи ле јаедаган јаедары аайынча биліктер ортодо оеомолды јимир. Амыр-энчиге јиміри аайынча Бириктирилген Нациялардые Биригизиние іткјрип турган ижин јимир учурлу.

Ада-энелер оогош балдарына іреділикте бідимин талдаарында тап-эрикти.

27-чи тизим

Кажы ла кижиге общественые культурный јириминде эрчимди туружар тап-эрикти. Кеендикле таныжар, билим ізимде туружар, турулталарыла тузаланар аргалу.

Кажы ла кижиге оные кигис байлыгын, ар-јижілик јилбилерин корыыр тап-эрикти. Билим, литературалык эмезе художественный иштие авторы болзо, ол тап-эрикти болор учурлу.

28-чи тизим

Кажы лакижи социальный ла калык ортодогы ээжи-аайга тап-эрикти. Мында чындык Декларацияда жарадылган тап-эриктер ле жайым бїткїлинче бїдер аргалу.

29-чы тизим

Кажы ла кижии общественные алдында молжу. Шак ла мында кижиние толо ло жайым ичкери изїми болор аргалу.

Кажы ла кижии бойыные тап-эриктерин ле жайымын їїрїмде кийдирип тура, жасакла жарадылган тудуларды буспас учурлу. Іскї улустые тап-эриктерин, жайымын тооп, баалап, демократиялык общественные текши некелтезин, ээжизин буспас учурлу.

Бу тап-эриктерди ле жайымды кийдирип, ол онойдо ок Бириктирилген Нациялардые Биригїзиние ээжилерине, некелтелерине ол удур болбос учурлу.

30-чы тизим

Чындык Декларацияда жарадылганын кандый бир ороонго, бир бїлїк улуска эмезе таеынае улуска кандый бир иш эдерге эмезе кандый бир керекти эдерге, чындык Декларацияда жарадылган тап-эрикти ле жайымды жоголторго ууландырылган деп оєдоорго жарабас.